

MEDENÎ SÛRELERDE ABDULLAH B. SELÂM İLE İLİŞKİLENDİRİLEN ÂYETLER BAĞLAMINDA TEFSİR RİVAYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A REVIEW OF AL-TAFSİR AL-RIWA'Î WITHIN THE CONTEXT OF VERSES ASSOCIATED 'ABDALLÂH B. SALÂM IN SURAHS MADANIYAH

SAMİ KILINÇLI

DOÇ. DR. ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ, TEFSİR ANABİLİM DALI
ASSOCIATE PROFESSOR DR., ÇUKUROVA UNIVERSITY, FACULTY OF THEOLOGY, DEPARTMENT OF TAFSİR
kilinlisami01@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8232-7474>

 <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.18>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
3 Eylül / September 2019

Kabul Tarihi / Accepted
12 Aralık / December 2019

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Eraslan, Yunus, "Medenî Sûrelerde Abdullah B. Selâm İle İlişkilendirilen Âyetler Bağlamında Tefsir Rivayetlerinin Değerlendirilmesi [A Review of al-Tafsir al-Riwa'î Within the Context of Verses Associated Abdallâh B. Salâm in Surahs Madaniyah]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 6/11 (Aralık/December 2019): 487-516.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.

For Permissions
ilahiyyatdergisi@kilis.edu.tr

MEDENÎ SÜRELERDE ABDULLAH B. SELÂM İLE İLİŞKİLENDİRİLEN ÂYETLER BAĞLAMINDA TEFİR RİVAYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öz

Kur'an-ı Kerim yirmi üç yılda yaşananlar dikkate alınarak vahyedilmiştir. Ayetlerde Müslümanlar, müşrikler ve Ehl-i kitabın ilişkileri anlatılmıştır. İlk muhataplarca doğru anlaşılan ayetler tarih perdelerinin girmesi, bağlamdan uzaklaşılması ve bazı yorumların etkisiyle sonraki muhataplarca anlama sorunuyla karşılaşmıştır. Bu sorunun aşılması için hitap ortamının tekrar resmedilmesi, inşa edilmesi gerekmektedir. Bu konudaki ana malzemeyi esbâb-ı nüzûl ve tefsir rivayetleri oluşturmaktadır. Ancak bu rivayetlerde farklılıklar ve çelişkiler bulunduğundan çözümün aracı olan rivayetler sorunun bir parçasına dönüşebilmektedir. Âlimlerin işaret ettiği üzere özellikle şahıslarla ilgili olan rivayetlerin önemli bir kısmı gerçek esbâb-ı nüzûl değil tefsiri tarzda yapılan esbâb-ı nüzûl açıklamalarından oluşmaktadır. Rivayetlerin bu yönü günümüzde çok bilinmemekte ve konuyu değerlendirmede dikkate alınmamaktadır. Söz konusu rivayetlerdeki ihtilafların Kur'an-sîret diğer ifadeyle vakıya mutâbakat temelinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Kur'an'da Medine döneminin farklı yıllarında nazil olan ayetlerde hakikatleri gizleyen, tahrif eden Ehl-i kitaptan bazı âlimler eleştirilirken inandıkları hakikatlere bağlı kalan, İslâm'a savaş açmayanlar da övülmüştür. Bu ayetler müfessirlerin geneli tarafından Kur'an-sîret ilişkisi dikkate alınmadan hicri birinci yılda iman eden Abdullah b. Selâm ve arkadaşları olarak yorumlanmıştır. Bu yorumların bazıları doğru olmakla birlikte birinci yıldan sonra nazil olan ayetlerin Abdullah b. Selâm ve arkadaşları olarak yorumlanması Kur'an'ın muhatapları tanımlamasına, Kur'an-sîret ilişkisine uymamaktadır. Ayrıca söz konusu yorumlar Ehl-i kitapla ilişkilerin gelişimini ve içlerinde iyilerin varlığını da gözlemlemektedir. Rivayetler ve yorumlar nüzûl süreci ve Kur'an-sîret ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde bu yaklaşımın doğru olmadığı, bu düşüncenin dayandığı esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin gerçek sebep değil, tefsiri açıklamalar olduğu anlaşılmaktadır. Rivayetlerin bu perspektiften tahlil edilmesinde birçok konudaki ihtilaflı görüşlerin çözümlenmesinde de olumlu katkılar sağlayacaktır.

Özet

Tefsir, murad-ı ilahiyi açığa çıkarma çabasıdır. Bu nedenle âyetlerin nüzul ortamındaki muhataplarına ne dediğini, hangi mesajları verdiğini keşf ve beyan etmek tefsir ilmi açısından çok önemli bir husustur. İlk muhatapların ayetler hakkındaki yorumları Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiinin açıklamalarından öğrenilmeye çalışılmaktadır. Kur'an'da ayetlerin muhatapları açıkça zikredilmedikleri için seleften nakledilen rivayetlerin birçoğu muhataplarla ilgilidir. Ancak sahabe ve tâbiinin bu konudaki görüşlerinin birçoğu ayetlerin gerçek muhataplarını, esbâb-ı nüzullerini açıklamaktan ziyade "Âyet buna benzer bir konuda, benzer muhatap hakkında inmiştir." anlamındaki örnekleme kabilinden açıklamalarından oluşmaktadır. Bu konudaki hareket noktasını "ayetlerin nüzul sebeplerinin hususiliği değil, umumi lafızları dikkate alınır" şeklindeki ilke oluşturmaktadır. Bu bakış açısıyla ortaya konan tefsir ve esbâb-ı nüzûl rivayetleri sonraki bazı âlimler tarafından gerçek esbâb-ı nüzuller gibi anlaşılmış, ayetler de bu doğrultuda yorumlanmıştır. Rivayetler bu şekilde değerlendirildiğinde birçok ayet ve surenin gerçek muhatabı, nüzûl zaman ve mekânı, Mekkilik ve Medeniliği konularında karışıklık meydana gelmektedir. Bu karışıklığı fark eden klasik dönem âlimlerinden ve günümüzdeki araştırmacılarından bazıları esbâb-ı nüzûl rivayetlerini gerçek nüzûl sebebi ve sanal/takdir edilen nüzûl sebebi olarak ikiye ayırmışlardır. Ayrıca gerçek nüzûl sebepleri "orijinal tarih", tefsir için yapılan rivayetleri ise "düşünölmüş yorum-düşünölmüş tarih" olarak da adlandırılmıştır. Rivayetler Kur'an-siyer ilişkisi, nüzûl ortamı, Kur'an'ın nüzul süreci

gibi açılardan değerlendirilmediğinde yanlış sonuçlara gidilmekte, ayetlerin gerçek muhatabı, anlamı ve mesajı yapılan yorumların gölgesinde kalmaktadır. Bu tür örneklerden birini de Abdullah b. Selâm ile ilgili ilişkilendirilen ayetlerle ilgili nakledilen esbâb-ı nüzûl rivayetleri ve yapılan yorumlar oluşturmaktadır.

Benî Kaynuka kabilesine mensup olan Abdullah b. Selâm Medinelî Yahudilerin en büyük âlimiydi. Son peygamberin geleceğini kutsal kitaplarından öğrenmişti. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde yanına giderek bazı sorular sordu. Sorularına doğru cevaplar aldığı için İslâm'a girdi. Onun etkisiyle bazı arkadaşları da Müslüman oldu. Müsteşrik Horovitz onun h. 8. yılda Müslüman olduğunu iddia etse de bu iddiası kaynaklarımız tarafından desteklenmemekte, bilakis onun görüşünü reddetmektedir. En büyük âlimleri Abdullah b. Selâm'ın iman etmesine rağmen Yahudi âlimlerin çoğunluğu Hz. Peygamber'in risaletini inkâr ederek İslâm ve Müslümanlara düşmanlık ettiler. Bundan dolayı da pek çok ayette bazen yumuşak bazen de sert bir şekilde eleştirildiler. Yahudi âlimlerin genelinin İslâm düşmanlığı yapmalarına karşılık bazıları inandıkları hakikatlere bağlı kalarak, doğruları açıkladı ve Hz. Peygamber'e düşmanlık yapmadı. Bundan dolayı da bazı ayetlerde övüldüler.

Ehl-i kitap, bazı müfessirler tarafından toptan kötü olarak algılandığı, âyetleri anlama ve yorumlamada nüzûl süreci yeteri kadar dikkate alınmadığından söz konusu ayetler Abdullah b. Selâm ve arkadaşları; Yahudilerden Tevrat'ı tahrif ve yanlış te'vil etmeden okuyan ve Hz. Peygamber'e iman edenler; Ehl-i kitap kökenli olup daha önceden de bildikleri hakikatleri uygulayan Selmân-ı Fârisî ve Dıhye el-Kelbî gibileri olarak açıklanmıştır. Ayrıca ilgili ayetlerde muhatapların imanını gizleyen Necâşi ve Hıristiyanlardan bir grup; Ca'fer b. Ebi Talib'le Habeşistan'dan gelen ve İslâm'a giren Hıristiyanlar; Necranlı Hıristiyanlar; gelecekte iman edecek Ehl-i kitap oldukları ve Muhayrik'in İslâm'a girmeden önceki halinin anlatıldığı da söylenmiştir.

Bu yorumlar ilk planda ayetleri açıklamış, yorumlamış zihinlerdeki sorular cevaplanmış gibi gözükmeyle birlikte hicretin ilk aylarında iman eden Abdullah b. Selâm ve arkadaşları temelinde açıklanması tarih ve zamana uyum açısından yeni sorunlar oluşturmıştır. Nakledilen esbâb-ı nüzûl rivayetleri ve yorumları günümüz tabiriyle ankronezm anlamına gelmektedir. Ayrıca müfessirlerin açıklamalarında muhatapların İslâm'a girdikleri beyan edilmekle birlikte söz konusu ayetlerde böyle bir ifadenin geçmemesi de bu te'villerin doğruluğunun sorgulanmasının gerekli olduğunu hissettirmektedir. Yorumların tarih ve zaman uyumuna, vaktiye dikkat etmeden belli şahıslar etrafında odaklanması aslında nüzûl vasatında Ehl-i kitapla ilişkilerin ayrıntılarına dair elimizdeki bilgilerin eksik olduğunu da göstermektedir.

Bu çalışmada ele aldığımız ayetleri Ehl-i kitapla ilişkileri düzenleyen, anlatan ayetlerin geneli ile birlikte ele aldığımızda tüm Ehl-i kitabın aynı olmadığı, Medine'de yaşanan olumsuzluklara rağmen Ehl-i kitaba toptan düşmanlık ve dostluk mantığının yanlış olduğu, içlerindeki iyiler yok sayılmadan ilişkilerin daha gerçekçi bir şekilde düzenlenmesinin istendiği anlaşılmaktadır. İlgili ayetlerdeki "min" edatıyla ayrıştırılan Yahudilerin "bir kısmı"nın müfessirlerce Abdullah b. Selâm ve genellikle isimleri zikredilmeyen birkaç arkadaşıyla sınırlandırması, bu tür insanların her zaman var olabileceklerine ilişkin en ufak bir atıfta dahi bulunmama hem vahiy sürecinde hem de sonrasında Ehl-i kitap konusunun eksik anlaşılmasına neden olmuştur. Konuyla ilgili bilgilerden Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarının isminin Kur'an'da Ehl-i kitaptan birilerinin nasıl olurda övülebildiği sorusuna bir cevap ve tarihi bilgi eksikliği doldurmak için ictihâdî, takdir edilen nüzûl sebebi olarak zikredildikleri anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak kaynaklardan elde edilen bilgiler rivayetlerin vâkıa ile mutabakatlarının, tarih ve zaman uyumlarının, gerçek esbâb-ı nüzûl olup olmadıklarının daha dikkatli bir şekilde araştırılması gerektiğini, mütekaddimün ve müteahhirün âlimleri arasındaki ıstılah farklılığını bilmenin esbab-ı nüzûlün doğru anlaşılmasına da ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca özelde Ehl-i kitabın genelde

hiçbir din ve grubun genellemeci bir şekilde değerlendirilmemesi, olay ve şahıslara yönelik özel çözümler, tavırlar, dil ve üslup geliştirilmesi gerektiğini de göstermektedir. Bu hususlar dikkate alınmadığında nüzül sürecine uymayan rivayet ve yorumlar ayetlerin gerçek muhatap ve anlamını gölgelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Bağlam, Esbâb-ı Nüzûl, Ehl-i Kitap, Abdullah b. Selâm.

A REVIEW OF AL-TAFSİR AL-RIWA'Î WITHIN THE CONTEXT OF VERSES ASSOCIATED 'ABDALLÂH B. SALÂM IN SURAHS MADANIYAH

Abstract

The Holy Qur'an was revealed considering the events occurred in twenty-three years. In the verses, Muslims, polytheists, Jews, Christians in the environment of nuzul and the relationship among them were told. The verses, which were understood correctly by the first addressees, then became difficult to understand because historical phases came between past and present, the context is estranged and some comments had various effects on them. In order to overcome this problem, the environment of addressing should be described and constructed again. The main material in this subject is comprised by asbab al-nuzul and tafsir narratives (ar-riwa'is). However, as these narratives include differences and contradictions, the very same narratives which are the means for solution can become a part of the problem. As the scholars indicate, an important portion of these narratives, especially those which are related to persons, are not real asbab al-nuzul but asbab al-nuzul explanations made in tafsir narrative style. This aspect of the narratives is not very well known today and it is not taken into consideration when evaluating the subject. The contradictive narratives should be evaluated on the basis of the Qur'an and sira, in other words, the consensus of the facts. In the Holy Qur'an, in the verses revealed in different years of Medina period, some scholars among the People of the Book who hid and falsified the truth were criticized while those who adhered to the truths they believed and who did not make war against Islam were praised. These verses were evaluated by the majority of commentators without considering the Qur'an and sira relationship as 'Abdallâh b. Salâm and his friends who believed in Islam in the first year of the hegira. Some of these comments are correct however, interpreting the verses revealed after the first year as 'Abdallâh b. Salâm and his friends does not correspond to the definition of addressees by the Holy Holy Qur'an and Qur'an and sira relationship. Also, mentioned comments overshadow the development of relations with the Ahl al-Kitap and the existence of good ones among them. When the narratives and the comments are evaluated within the context of the process of nuzul and Qur'an and sira relationship, it is understood that this approach is not right, the asbab al-nuzul narratives on which this though is based are not real reasons but commentary explanations. Analyzing the narratives from this perspective shall make positive contributions to the resolution of contradictory views in many subjects.

Summary

Tafsir is the effort to reveal the celestial desire. Therefore, it a very important issue for the discipline of tafsir to explore and state what the verses told to their addressees in the environment of nuzul and what messages they gave. The comments of the first addressees regarding the verses are tried to be learned from the explanations of his holiness the Prophet, companions of Prophet Muhammad and the subjects. Because the addressees of the verses are not clearly stated in the Holy Qur'an, most of the narratives reported by the predecessor are related to the addressees. Most of the views of the companions and subjects in this issue comprises of comments

meaning “The verse was revealed in a similar subject about a similar addressee” rather than explaining the asbab al-nuzuls and real addressees of the verses. The departure point in this issue is the principle that “general wordings of the nuzul reasons of the verses are considered, not their specialty.” The commentaries and asbab al-nuzul narratives put forth with this point of view were understood as real asbab al-nuzuls by some of subsequent scholars and verses were interpreted in this direction. When narratives are evaluated in this way, there are confusions regarding the real addressee of many verses and surahs, the time and place of revelation and being either of Mecca or Medina.

Scholars and researchers who noticed this confusion divided the asbab al-nuzul narratives into two: as real reason of revelation and virtual/appreciated reason of revelation. Also, they called the real reasons of revelation as “original history” and the narratives made for tafsir as “aforethought comment- aforethought history.” When the narratives are not evaluated in terms of Qur’an-sira relations, the environment of revelation and revelation process of Qur’an, incorrect conclusions are reached and the real addressee of the verses, the meaning and the message remains under the shadow of the comments. One of these examples is the verses, asbab al-nuzul narratives and comments associated with ‘Abdallâh b. Salâm.

‘Abdallâh b. Salâm, who was from the tribe of Benî Kaynuka was the biggest scholar of Jews. He learned the arrival of the last prophet from his holy books. When his holiness the Prophet immigrated to Medina, he went to him to ask some questions. He converted to Islam because he received correct answers for his questions. Some of his friends also became Muslims because they were affected by him. Although orientalist Horowitz claims that he became a Muslim in the 8th year of the hegira, this claim of his is not supported by our resources, on the contrary, his views are denied. Although ‘Abdallâh b. Salâm, their biggest scholar had faith in Islam, most of the Jewish scholars denied the prophethood of Muhammad (pbuh) and they became enemies of Islam and Muslims. Therefore, they were criticized in many verses sometimes softly and sometimes harshly. While the majority of the Jewish scholars were enemies of Islam, some of them adhered to the truths they believed, they declared the truth and they weren’t enemies of his holiness the Prophet. Therefore, they were praised in some verses.

As Ahl al-Kitab are perceived as completely bad by some glossators and the process of revelation is not adequately considered in understanding and interpreting the verses, in the mentioned verses ‘Abdallâh b. Salâm and his friends, who read the Torah without manipulating and incorrectly implicating, were explained as similar to Selmân-ı Fârisî and Dîhye el-Kelbî, who hailed from Ahl al-Kitab and who applied the truth which they knew from before. It was also said in the related verses that Necaşi, who hid the belief of the addressees, a group of Christians, Christians who came from Ethiopia with Ca’fer b. Ebi Talib and accepted Islam, Christians from Najran were the People of the Book who would accept Islam in the future and the status of Muhayrik before accepting Islam was told.

Although these comments seemed to explain, interpret the the verses and answered the questions in mind, the fact that they were explained on the basis of ‘Abdallâh b. Salâm and his friends, who were accepted Islam in the first months of the hegira, caused new problems in terms of their correspondence to date and place. The reported asbab al-nuzul narratives and their comments mean anachronism in today’s words. In addition, although it was stated in the explanations of the glossators that the addressees accepted Islam, the fact that such an expression does not exist in the mentioned verses hints that the accuracy of these implications should be questioned. The fact that the interpreted date and time correspondance focused on the certain individuals without taking into consideration the facts indicates that the in-

formation we have regarding the details of the relations with the Ahl al-Kitab in the revelation environment is deficient.

When the verses we discuss in this study are reviewed with the verses arranging and telling the relations with the Ahl al-Kitab, it is understood that all Ahl al-Kitab were not the same, an understanding of complete hostility against or friendship with the Ahl al-Kitab was wrong in spite of the negative events occurred in Medina, and the relations were wanted to be arranged in a more realistic way without disregarding the good ones among them. The fact that “some” of the Jews separated with “min” preposition in the relevant verses were limited by the glossators to ‘Abdallāh b. Salām his few friends, whose names weren’t mentioned generally, and the fact that they didn’t make even the smallest reference that these kind of people may always exist caused the misunderstanding of the issue of Ahl al-Kitab both during and after the process of revelation. It was understood from the information about the issue that the names of ‘Abdallāh b. Salām and his friends were mentioned as an answer to the question how somebody from Ahl al-Kitab could be praised in the Holy Qur’an and as a judicial opinion, an appreciated reason of revelation.

In conclusion, the information obtained from the sources indicates that the consensus of the narratives with the facts, their date and time correspondences and whether they are real asbab-al-nuzuls or not should be examined in a more careful way and how important it is to know the difference of terminology between the former and the latter scholars in understanding the asbab al-nuzul correctly. It also shows that Ahl al-Kitab in particular and any religion and group in general should not be evaluated in a generalizing way and special solutions, attitudes, language and patterns should be developed for events and individuals. When these issues are not taken into consideration, narratives and comments that do not comply with the process of revelations overshadow the real addressees and meaning of the verses.

Keywords: Tafsir, Context, Asbab al-Nuzul, People of the Book, ‘Abdallāh b. Salām.

GİRİŞ

İnsanlar sahip oldukları ilmi, kültürel ve bilimsel birikimi sonraki nesillere yazılı veya sözlü rivayet yoluyla nakletmektedir. Bu yönüyle sahip olunan her tür birikim aslında rivayete dayanmaktadır. Tefsir ilminin temelini de rivayetler oluşturmaktadır. Ancak birçok konuda ihtilaflı rivayetler bulunmaktadır.

“Esbâb-ı Nüzûl rivayetlerinin çokluğu bazen bir sorun olabilmektedir. Esbâb-ı Nüzûl kaynakları incelendiğinde sahih ve doğru olan rivayeti tespit gayretinden ziyade bütün rivayetleri derleme çabası göze çarpmaktadır. Bir âyet hakkında birden çok rivayetin oluşu, bu âyetin tam olarak niçin indiğini tespit etmede bazen işi kolaylaştırmaktan ziyade zorlaştırmaktadır.”¹

Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin âyetin gerçek sebebi mi, yoksa “Âyet buna benzer bir konuda, benzer muhatap hakkında inmiştir.” anlamında mı söylendiği ilk dönemlerden itibaren tartışılmaktadır. İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Zerkeşî’ye (ö. 794/1392) göre seleften nakledilen “Bu âyet şu olay üzerine nazil olmuştur.” şeklindeki sözler âyetin bizzat o olay hakkında indiğini değil âyetin bu konuyu, hükmü, şahsı da kapsadığını anlatmaktadır.²

Şah Veliyullah ed-Dihlevî’ye (ö. 1176/1762) göre mütekaddimûn ulemâ “Âyet şu konu hakkında inmiştir.” sözünü bazen gerçek sebep-i nüzûl bazen de âyetin kapsam alanına giren Hz. Peygamber zamanında veya sonrasında olan olaylar için kullanmıştır. Ancak bu sözler müteahhirûn âlimlerce gerçek esbâb-ı nüzûl rivayetleri olarak anlaşıldığı için konu anlaşılması zor bir hale gelmiştir.³ Günümüzde yapılan bazı çalışmalarda da esbâb-ı nüzûl rivayetlerindeki bu duruma dikkat çekilmiş ve rivayetler *gerçek nüzûl sebebi ve sanal/takdir edilen nüzûl sebebi* şeklinde ikiye ayrılmış; gerçek nüzûl sebepleri “orijinal tarih”, tefsir için yapılan rivayetleri ise “düşünülmüş yorum-düşünülmüş tarih” olarak adlandırılmıştır.⁴

Bütün bu açıklamalar Dihlevî’nin “Sahabe ve tâbiûnun ‘Âyet şu konu-

¹ Ahmet Gündüz, “Kur’ân’ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl’ün Müsbet ve Menfi Etkisi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1, (Bahar 2016), (93-113), 108.

² Takiyyuddin İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûli’t-tefsir*, thk. AdnânZerzûr, 2. Baskı (bs. y. 1972), 46-49; Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘ulumi’l-Kur’an*.thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1428/2007),1/ 46. Ayrıca bk. Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkan fi ‘ulumi’l-Kur’an*. thk. Ahmed b. Ali. 2 Cilt. (Kahire: Dâru’l-Hadis, 1427/2006), 1/114-116.

³ Şah Veliyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzu’l-kebir fi usûli’t-tefsir*, (Dimaşk: Dâru’l-Çavsânîlîd-Dirâsâtî’l-Kur’âniyye, 2008), 69-71.

⁴ Bk. Ali Rıza Gül, “Kur’an Ayetlerini Tarihlendirmede Nüzûl Sebeplerinin Rolü”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7/19, (Haziran, 2004), 218-220; A. Nedim Serinsu, *Kur’an ve Bağlam* (İstanbul: Şûle Yayınları, 2008), 230-232.

da nazil olmuştur.’ şeklindeki sözlerinin çoğunluğu âyetin umûmî lafızları kapsamına giren olayları nakletmeye matuftur. Bu sebeple nakledilen olayların âyetin nüzûlünden önce veya sonra vukû bulmuş olması, kaynağının İsrâiliyat, cahiliye dönemi veya İslâm tarihi olup olmaması önemli değildir. Ulaştığım bu sonuç esbab-ı nüzûl konusunda ictihada açık bir alanın olduğunu göstermektedir. Bu noktayı anlayan kişi esbab-ı nüzûl rivayetlerindeki ihtilafı kolay bir şekilde çözümleyebilir.”⁵ şeklindeki görüşlerinin doğruluğunu ortaya koymaktadır.

Tarihçi ve müfessir Muhammed İzzet Derveze’ye (1888-1984) göre de klasik siyer kitapları çok önemli kaynaklar olmakla birlikte bu eserlerde çok kıymetli bilgilerin yanı sıra sorunlu, çelişkili bilgiler de bulunmaktadır. Bundan dolayı bazı isimler, tanınmış şahsiyetler, tarihler ve teferruata yer verilmeden, kronolojik bir seyir çizgisi izlenerek, Kur’an’dan hareketle “Siret”in yazılması gerekmektedir. Bu anlayışla ortaya konacak bir siret, Müslümanlara sağlıklı ve aydınlık tablolar sunacaktır.⁶ Ayrıca esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin sadece sened tenkidinden geçirilmesi yeterli değildir. Rivâyetlerin âyetlerin bağlamı, nüzûl sıralamaları, siyerle uyumu ile *ma’hu’du’l-arab* (Arapların kültürel, toplumsal ve fikri dünyaları) temelinde metin tenkidinden de geçirilmeleri elzemdir.⁷ Bu doğrultuda Kur’an ve tefsir tarihçilerine esbâb-ı nüzûl rivayetlerini eleştirel bir veri alanı olarak kabul ederek tarihçi bakış açısıyla değerlendirilmesi de teklif edilmektedir.⁸

Esbâb-ı nüzûl rivayetleri nüzûl ortamındaki gruplar, ilişkileri ve nüzûl kronolojisi açılarından bize tarihi bilgiler vermektedir. Selef ulemâsının âyetlerin anlam dairesini gözeterek beyan ettikleri tefsiri yorumlar daha sonraki âlimler tarafından gerçek esbâb-ı nüzûl gibi algılanmıştır. Bu yanlış algı genel olarak günümüzde de devam ettiği için müfessirlerin anakronizme düştükleri zannedildiği gibi, bu bilgilere dayanılarak âyetler hakkında yanlış sonuçlara da gidilebilmektedir. Bundan dolayı İbn Teymiyye, Zerkeşî, Dihlevî, Derveze ve Câbirî gibi âlimlerin de dikkat çektiği üzere rivayetler

⁵ Dihlevî, *el-Fevzu’l-kebir fi usûli’t-tefsir*, 128-129.

⁶ İzzet Derveze, *Kur’ânâ Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, trc: Mehmet Yolcu, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 2/ 9-14. Tefsir açısından tarih-siyer malzemesinin önemi ve durumuyla ilgili olarak bkz. Ali Karataş, *Tefsir Geleneğinde Rivayet* (Diyarbakır: A Grafik, 2015), 143-172.

⁷ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmu’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Beyrut: Merkezu Dirâsati’l-Vahdeti’l-Arabiyye, 2008), 3/ 371-372. Benzer açıklamalar için bk. Şaban Öz, “Hz. Peygamber’in Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 20/1, (2007), 59-70; Hüseyin Algül, “İslâm Tarihi Araştırmalarında ve İslâm Tarihi Dokümanlarının Değerlendirilmesinde Dikkate Değer Hususlar”, *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*, (Samsun: 27-30 Haziran 1989), 81.

⁸ Selim Türcan, “Tefsir Tarihçiliği Bağlamında Klasik Esbab-ı Nüzul Yaklaşımının Değerlendirilmesi”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 2/1, (Bahar 2007), Türcan, “Tefsir Tarihçiliği Bağlamında Klasik Esbab-ı Nüzul Yaklaşımının Değerlendirilmesi”, 137.

sihhat şartları açısından değerlendirildiği gibi bunların muhtevalarının tarihi gerçeklik yönünden de araştırılması gerekmektedir.

Medine’de İslâm’a muhalefetin öncülüğünü Yahudi âlimler üstlendiği için birçok âyette farklı açılardan eleştirilmişlerdir.⁹ Bununla birlikte İslâm’a düşmanlık yapmayan, hakikatleri gizlemeyen, kitaplarında anlatıldığı üzere dinlerini yaşayan âlimler de mevcut olduğundan bazı ayetlerde bu Yahudiler övülmüşlerdir. Bu âyetlerde kimlerden bahsedildiği müfessirler arasında tartışma konusu olmuş ve genellikle bunlar Abdullah b. Selâm ve arkadaşları olarak açıklanmışlardır. Bu açıklamalar selevin naslardan muradın âm olduğunu kabul etmesinden hareketle “Âyetler Abdullah b. Selâm gibileri anlatıyor.” anlayışıyla söylenmiş olması mümkündür. Bununla birlikte bu durum ilgili ayetleri anlama ve yorumlamada zorlanmanın ve eldeki verilerin yetersiz olmasının sonucu da olabilir.

Abdullah b. Selâm’ın hicretin birinci yılında iman ettiği kabul edilmekle birlikte adı ihtidasından önceki ve sonraki dönemlerde inzal edilen, Yahudilerin iyilerini öven ayetlerin esbâb-ı nüzûlünde zikredilmektedir. Söz konusu yorumlar olduğu gibi kabul edildiğinde rivayetlerin tarihî vâkıa ile uyumlu olup olmadığı, İslâm’a giren şahısların niçin hâlâ Yahudi olarak tavsif edildiği, bu âyetlerin gerçek muhataplarının kimler olduğu, Ehl-i kitab’ın hepsinin İslâm’a karşı aynı tavrı gösterip göstermedikleri gibi konularda sorular oluşmaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı Abdullah b. Selâm ile ilişkilendirilen rivayet ve yorumların siret-nüzûl ilişkisi, siyak-sıbak, tefsir rivayetlerinin vakıa ile mutabakatı çerçevesinde değerlendirilerek hangilerinin gerçek esbâb-ı nüzûl olup olmadıklarının ortaya konulması gerekmektedir.

Müfessir Kur’an’ın anlam ve yorumunu tespit etmeye çalışırken bir yandan da nüzûl sürecindeki olayları anlamaya, aralarında tercihte bulunmaya çalışmaktadır. Tefsircilik bu yönüyle tarihçiliği, bir tür tarih yazımını da kapsamaktadır. Müfessir rivayetleri nüzûl vasatı, nüzûl süreci, tarihî vakıaya uygunluk açılarından değerlendirmede rivayetler arası çelişkiler cevaplanmamakta, ayetlerin mana ve mesajı doğru tespit edilememekte, vakıaya uymayan rivayetlerle istenirse de yanlış bir tarih ve zihin inşası yapılabilmektedir. Ayrıca rivayetlerin eksik değerlendirilmesi sonucunda oluşan yorumlarla nassın gerçek anlamı gölgelenebilmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı esbâb-ı nüzûle ilgili söz konusu problemleri Abdullah

⁹ Bk. el-Bakara, 2/41, 42, 174, 175; en-Nisâ, 4/46, 160; el-Mâide, 41, 44, 47; et-Tevbe, 9/34.

b. Selâm ile ilişkilendirilen rivayetler örneğinde belirtilen çerçevede ele alarak, rivayetleri tasnif etmeye ve ilgili ayetlerin gerçek anlamına ulaşmaya çalışacağız.

1. MEDİNE'DE YAHUDİLERLE İLİŞKİLER VE AHBÂR'IN KONUMU

Arabistan'da Yahudilerle müşrikler arasında özellikle ticarete dayalı yoğun ilişkiler vardı. Araplar Ehl-i kitaba ilim ehli oldukları için değer vermekteydi.¹⁰ Peygamberlik, cennet, cehennem, melekler, şeytan, evrenin yaratılışı, öldükten sonra dirilme, kıyamet gibi dini konularda;¹¹ ticaret, sanayi ve şehirleşme gibi toplumsal konularda onlardan etkilenmişlerdi.¹² Hz. Peygamber'in tebliğine karşı çaresiz kalan müşrikler zaman zaman onlardan yardım istemekte, akıl danışmaktaydı.¹³

Benî Kaynuka kabilesine mensup olan Abdullah b. Selâm Yahudilerin en büyük âlimiydi. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde Kubâdayken onunla görüşerek iman etti.¹⁴ Müsteşrik Horovitz (1874-1931), onun h. 8. yılda Müslüman olduğunu iddia etse de¹⁵ bu iddiası kaynaklarımız tarafından desteklenmemekte, bilakis onun görüşünü reddetmektedir.¹⁶ İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) de onun hicri 8. yılda Müslüman olmasıyla ilgili rivayetin sahil olmadığını kaydetmektedir.¹⁷

¹⁰ Muhammed b. Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru Sahnûn li'n-Neşrve't-Tevzî', ts.), 1/204; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, 1. Baskı (İstanbul: İrfan Yayınları, 1991), 1/552, 553; Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 3/117-118; Ömer Faruk Harman, "Tefsir Geleneğinde Yahudilere Bakış", *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları: Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar* (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004), 120-121.

¹¹ Muhammed b. Yesâr b. İshak, *Siretu İbn İshak*, thk. Muhammed Hamidullah (Ma'hedu'd-Dirâsât ve'l-Ebhâsî't-Ta'rib, trs.), 62-64.

¹² Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1/115. Müşriklerin Ehl-i kitapla ilişkileri için ayrıca bk. M. Ali Kâpar, "Asr-ı Saadette Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 2/320, 321.

¹³ Bk. Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*. 10 Cilt. (Bağdad: y.y. 1413/1993.) 6/547; Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Ahmed Ferid, 1. Baskı (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 2/280-281; Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk. Komisyon (Şam: 2005), 1/300-302; Ahmet b. Yahya el-Belâzurî, *Ensâbu'l-esrâf*, thk. Muhammed Hamidullah (Mısır: Dâru'l-Meârif, trs.), 1/142; Ebû Câfer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'viliâyî'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 4. Baskı (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 23/436; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 29/315-316.

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Siret*, 1/575-577; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*. 2. Baskı. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Kitabu'l-menakibi'l-Ensar", 51; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menîf, *et-Tabakâtu'l-kübra*, thk. Ali Muhammed Amr, 1. Baskı (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), 5/377-378. Mustafa Fayda, "Abdullah b. Selâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/134-135.

¹⁵ Josef Horovitz, "Abd Allah b. Salam", *Millî Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, 5. Baskı (Ankara: MEB Yayınları, 1978), 1/41.

¹⁶ Mevlüt Poyraz, *Abdullah bin Selâm ve İslâm Tarihindeki Yeri* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009), 31-34; 37-38. Fayda, "Abdullah b. Selâm", 1/135; Nadir Özkuyumcu, "Yahudilerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 2/470.

¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Sahâbe-i Kiram Ansiklopedisi* (el-İsâbe fi temyizi's-sahabe), trc. Naim Erdoğan, 2. Baskı (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 3/193-194.

Yahudiler, Ensar ve Muhacirlere tepki gösterip muhalefet ettikleri gibi Yahudi'yken iman eden Abdullah b. Selâm, Sa'lebe b. Sa'ye, Useyd b. Sa'ye ve Esed b. Ubeyd gibi Müslümanları da kötülererek, "Muhammed'e sadece bizim en şerhlerimiz, kötülerimiz iman etti. Eğer onlar bizim hayırlılarımızdan olsaydı atalarının dinin bırakıp, başka dine girmezlerdi." demişlerdi.¹⁸

Medine'de Araplarla Yahudiler birbirlerinin inançlarına müdahale etmeden inanç ve ibadetlerini kendi içlerinde gerçekleştiriyor; ancak çarşı-pazarda, ticari işlerde ve bazı merasimlerde bir araya geliyorlardı. Dini inanç açısından semavi bir dine ve peygambere tabi olmaktan dolayı Yahudiler kendilerini Araplardan üstün görüyor, Araplar da onların bu üstünlüğünü kabul ediyorlardı.¹⁹

Cevad Ali'ye (1907-1987) göre "Medine halkı grup grup İslâm'a geldiğinde Müslümanlar, Yahudilerle aralarındaki akide benzerliği, ilahi bir vahiy olan Tevrat'a inanmaları gibi konulardan dolayı İslâm'a öncelikle onların inanacaklarını ümit ediyorlardı. Bu düşüncelerle onları İslâm'a davet ettiklerinde durum değişti. Yahudiler kendi dinlerinin son din, kitaplarının son kitap olduğunu kabul ediyor, İsrailoğulları'ndan olmayan ümmi bir peygambere iman etmeyi mümkün görmüyorlardı. Eğer Medine'de İslâm bu şekilde gelişmeye devam ederse bu kendileri için iyi olmayacaktı. Bundan dolayı İslâm'a girmeyi, dinlerini değiştirmeyi reddettiler. Akidelerine sınımsız yapışarak onu savundular. Ahbâr²⁰ sınıfı kendilerini İslâm'a davet eden sahabilerle mücadele etti."²¹

İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) naklettiğine göre muâhât ve Medine sözleşmesinin yapıldığı dönemlerde Yahudilerin ahbârı, peygamberliğin kendilerinden alınıp Araplara verilmesinden dolayı Hz. Peygamber'e haset ve kinlerinden dolayı düşmanlık yapmaya başladılar. Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak, zihnini karıştırmak ve batılı gizlemek için ona sorular sormaktaydılar. Kur'an-ı Kerim'de onların bu sorularına cevap mahiyetinde âyetler nazil olmaktadır. Müslümanlardan da helal ve haramlarla ilgili onlara soru soranlar bulunmaktaydı.

¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1/576, 577; 616-617; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/573-575; Mustafa Fayda, "Abdullah b. Selâm", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988) 1/134-135.

¹⁹ Mustafa Safa, "Hicret Öncesi Medine'de (Yesrib'de) Sosyal Ve Dini Hayat", *Toplum Bilimleri Dergisi*, 6/12, (Temmuz - Aralık 2012), 202.

²⁰ Ahbâr kavramı Kur'an'da Yahudi âlim ve fakihleri anlamında kullanılmaktadır. Asr-ı saâdet'te Medine'de beytülmidrâs denilen yerlerde Yahudi şeriatını ve dinî ilimleri öğreten, dinî ahkâma vâkîf olup Yahudi halkı arasında ortaya çıkan meseleleri halleden kişileri ifade ediyordu. Bunlar İslâmiyet'i benimsemedikleri gibi çeşitli şekiller altında Hz. Peygamber'le mücadele etmiş ve onu zor durumda bırakmaya çalışmışlardı. Bk. Osman Cilacı, "Ahbâr" *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988) 1/485-486.

²¹ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 6/543-547.

Medine’de İslâm’a düşmanlık yapan Yahudiler Benî Nadîr’den Huyey b. Ahtab ve iki kardeşi Cudey b. Ahtap ve Ebu Yâsir b. Ahtab, Sellâm b. Mişkem, Ka’b b. Eşref ve diğerleri; Benî Sa’lebe’den o dönemde Hicaz’da Tevrat’ı en iyi bilen Abdullah b. Sûriya; Benî Kaynuka’dan Finhas, Şâs b. Kays, Abdullah b. Sayf idi. Benî Kureyza’dan düşmanlar: Zübeyr b. Bâtâ b. Vehb, Ka’b b. Esed, Vehb b. Zeyd, Nâfi’ b. Ebi Nâfi’, Adiy b. Zeyd, Hâris b. Avf...; Benî Zureyk’ten Hz. Peygamber’i eşlerinden ayırmak için büyü yapan Lebid b. Âsam; Benî Hâris’den Kinane b. Sûriya; Amr b. Avf’tan Kurdum b. Amr; Benî Neccar Yahudilerinden Silsile b. Berhâmdır. Bunlar Hz. Peygamber’e düşmanlıkta ileri giden, İslâm’ı yok etmeye çalışan ahbârdır.²²

Yahudi toplumun din adamlarını takip ederek İslâm’a girmemeleri ulemânın Yahudiler arasında ne kadar etkin olduklarını göstermektedir. Yahudilerle Hz. Peygamber arasındaki mücadele dini bilmeyenlerle değil ahbâr sınıfı arasında geçtiği için zorlu olmuştur.

2. MEDENÎ SÛRELERDE ABDULLAH B. SELÂM İLE İLİŞKİLENDİRİLEN ÂYETLER

Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) el-Bakara sûresi 4. ve 5. âyetlerde anlatılan “Kur’an’a, önceki kitaplara ve ahirete iman edenlerin” Ehl-i Tevrat’ın mü’minleri olan Abdullah b. Selâm ve arkadaşları Useyd b. Zeyd, Esed b. Ka’b, Selâm b. Kays, Sa’lebe b. Amr ve İbn Yâmîn hakkında nazil olduğunu ifade etmektedir.²³

Taberî (ö. 310/923) bu âyette anlatılanların Ehl-i kitabın mü’minleri olduğunu “Nasıl kâfirler münafık ve kâfir olarak iki sınıf ise Müslümanlar da Arabî ve kitâbî olarak iki sınıftır.” sözleriyle açıklamaktadır.²⁴ Bu bilgileri nakleden İbn Kesir (ö. 774/1373) ise Taberî’nin görüşünü değil, ilk âyetlerin tamamıyla sahabeyi övdüğü görüşünü tercih etmektedir.²⁵ İbn Âşûr’a (1879-1973) göre sûrenin başında muttakiler övülmektedir. Nüzûl döneminde muttakiler iki gruptan oluşmaktaydı. Birinci grubu şirkten vaz geçip iman ederek takvaya ulaşanlar; ikinci grubu ise Ehl-i kitap kökenli olup bildikleri hakikatleri uygulayan Abdullah b. Selâm, Selmân-ı Fârisî ve Dihye el-Kelbî gibilerden oluşmaktaydı. 4. ve 5. âyetlerde de bu ikinci grup

²² İbn Hişâm, *es-Siret*, 1/573-576.

²³ Mukâtil, *Tefsir*, 1/29.

²⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân* 1/132-140.

²⁵ Ebu’l-Fidâ İsmâil b. Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-âzim*. thk. Mustafa es-Seyyid v.dğr.. 15 Cilt. (Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1421/2000), 1/272.

anlatılmaktadır.²⁶ Maverdî (ö. 450/1058) de bu âyetlerdeki “gayba inananların” Araplardan iman edenler; “Kur’an’a ve önceki kitaplara inananların” ise Ehl-i kitaptan iman edenler olduğu, bu konuda ihtilaf bulunduğunu kaydetmektedir.²⁷

Âyetlerin nüzül sebeplerinde Hz. Peygamber ile Yahudi ileri gelenlerinin tartışmaları, onların kendilerini hidâyet üzere görerek inadına İslâm’ı inkârları anlatılmaktadır.²⁸ Bu ayetle inkârcı Yahudilere cevaben gerçek muttakilerin Araplardan ve Ehl-i kitaptan İslâm’a girenler olduğu vurgulanmış olmalıdır. Abdullah b. Selâm’ın adının da zikredilmesi bağlama uygun gözükmektedir.

el-Bakara sûresi 8-20. âyetlerde inanmış gibi gözüken kalbinde hastalık olanlardan bahsedilmektedir. Münzir b. Muâz, Ebu Lübâbe, Muâz b. Cebel ve Useyd gibi sahâbiler kalbi hastalıklı Yahudilere “Siz de Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi İslâm’a iman edin” dediklerinde bunlar “Biz o sefihler gibi mi iman edelim” diyerek iman davetini reddetmişlerdi.²⁹

Mukâtil b. Süleyman el-Bakara sûresi 10. âyetin de içinde bulunduğu 13 âyetin Medineli Yahudilerden münafıklık yapanları anlattığını açıklamaktadır.³⁰ Diğer bazı tefsirlerde de bu âyetlerde anlatılan münafıklar arasında Yahudilerin buldukları nakledilmektedir.³¹ Kaynaklarda Abdullah b. Übey ve taraftarlarından da bahsedilmektedir. Ancak onun Bedir savaşından sonra istemeyerek iman ettiğini söylediğini,³² dolayısıyla müşriklikten nifaka geçtiğini dikkate aldığımızda ilgili âyetlerin Medineli münafık Yahudileri anlattığı görüşünün daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Taberî’nin İbn Abbas’tan (ö. 68/687-688) naklettiği bilgiler de bu görüşü teyit etmektedir.³³

el-Bakara sûresini bir bütün olarak ele aldığımızda kaynaklarda belirtildiği üzere ilk yüz kûsur ayetin muhataplarının Yahudiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda münafıkça davranan Yahudilere “ikiyüzlülük, tutarsızlık yapmayın. Abdullah b. Selâm gibi tam inanın” buyrulmuş olmaktadır.

²⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tervîr*, 1/237-238.

²⁷ Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, nşr. es-Seyyid b. Abdulmansûr b. Abdurrahim, 6 Cilt. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/71.

²⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/28-30; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/125.

²⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/33-36.

³⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/31-33.

³¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/150, 163; Ebû Mansûr el-Maturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*. thk. Mecdi Bâsellûm. 10 Cilt. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.) 1/385; Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mecdi, 4 Cilt. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1431/2010), 1/30, 33; Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, 1/165-166; Elmalhî Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, 2000), 1/196.

³² Talât Koçyiğit, “Abdullah b. Übey b. Selûl”, *DİA*, (İstanbul, TDV Yayınları, 1988), 1/140.

³³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/163.

İbn Âşûr'a göre de münafıkların çoğunluğu Yahudilerden olduğu için bu âyetlerin muhataplarının geneli onlardandır.³⁴

el-Bakara 83. âyette İsrailoğulları'ndan tevhide bağlı kalacakları, anne babaya, akrabalara, yetimlere v.s. iyi davranacakları ve ibadetlerini yapacaklarına dair misak alındığı ancak bunların az bir kısmı hariç bu sözlerine bağlı kalmadıkları anlatılmaktadır. Mukatil ve Kurtûbî'ye (ö. 671/1273) göre misaklarına bağlı kalanlar Abdullah b. Selam ve arkadaşlarıdır.³⁵ El-malılı M. Hamdi Yazır'a (1878-1942) göre bunlar Hz. Peygamber'in risaletinden önce dinlerine bağlı kalan, Hz. Peygamber'e de iman ederek bu misaklarını en güzel şekilde tamamlayan Abdullah b. Selâm ve benzerleridir.³⁶ Kuşeyrî'ye (ö. 465/1072) göre istisna edilenler basiretleri açılan, kalpleri Allah'ın hitabını işiten ve diğer manevi hallerle muttasıf olanlar özel kullardır. İnkârcılar ise bunların dışındadır.³⁷ Sonuç olarak, müfessirlerin bu görüşlerine karşılık iman etmiş olan Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarının hâlâ Yahudilerden birileri olarak tanımlanması, misaklarına bağlı kalanlar şeklinde övülmesi Kur'an'ın insanları tanımlamasına uymamaktadır. Bu durumda övülenlerin diğer Yahudilerin yaptıkları yanlışları kabul etmeyen dürüst, ilkeli Yahudiler olması daha isabetli olmaktadır.

el-Bakara sûresi 120. âyette Hz. Peygamber'e İslâm düşmanı Yahudilere karşı dikkatli olması gerektiği açıklandıktan sonra 121. âyette Ehl-i kitabın hepsinin bir olmadığı vurgulanacak şekilde: "Kendilerine verdiğimiz kitaba hakkıyla uyanlar var ya, işte bunlardır ona gerçekten iman etmiş olanlar. Vahyi inkâr edenlere gelince, bunlar hüsrana uğrayacakların ta kendileridir." buyrulmaktadır.

Mukâtil'e göre bunlar Tevrat'taki Hz. Muhammed'le ilgili âyetleri tahrif etmeden okuyan, onu tasdik eden Ehl-i Kitaptan iman eden Abdullah b. Selâm ve ashabıdır.³⁸ Taberî'ye göre bundan önceki âyetlerde Yahudilerin tutumları anlatılmaktadır. Müslümanlarla ilgili herhangi bir bilgi geçmemektedir. Bundan dolayı bu âyette Yahudilerden Tevrat'ı tahrif ve yanlış te'vil etmeden okuyan, Hz. Peygamber'i tasdik eden Yahudiler anlatılmak-

³⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/358.

³⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/60-61; Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi'uli ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdu'l-Hasen et-Türki. 24 Cilt. (Beirut: Müessesetü'r-Risale, 1427/2006), 2/227-243.

³⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/333.

³⁷ Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1971), 1/64-65.

³⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/75.

tadır. Tevrat, Hz. Muhammed'e tabi olmayı anlattığı için Tevrat'a tabi olanlar Hz. Muhammed'e iman etmiş olmaktadır.³⁹

Fahredden er-Râzî'ye (ö. 606/1210) göre bu âyette övülenler Müslümanlar ve Yahudilerden iman edenlerdir. Âyetin Yahudilerle ilişkilendirilmesi âyetin bağlamından kaynaklanmaktadır. Önceki âyetlerde Yahudilerden yanlış yapanlar eleştirilmiş, bu âyette ise yanlışlarından dönenler övülmüştür. Övülenler Tevrat'ı incelemişler, Hz. Muhammed'in risaletinin hak olduğunu anlamışlar, Allah'ın kelamını ne tahrif etmişler, ne de yanlış tevîl etmişlerdir.⁴⁰ Suyûtî'ye (ö. 911/1505) göre bunlar kitaplarının helâlini helâl, haramını haram kabul eden, Allah'ın inzal ettiği şekilde okuyan, kelimeleri asıl anlamlarından başka şekilde tevîl etmeyen ve hakikati gizlemeyenlerdir.⁴¹

Derveze'ye göre ise bu âyette açıkça pratik bir duruma işaret edilmektedir. Medine'de Ehl-i kitaba mensup bazı kimselerin hakkın tarafını tuttukları, Hz. Peygamber'in sunduğu mesaja iman ettikleri realitesi gündeme getiriliyor. Dolayısıyla hem Yahudilerin hem Hıristiyanların hem de her iki grubun birlikte kastedilmiş olması muhtemel olmakla birlikte âyetlerin birinci dereceden muhatabı Yahudiler olduğu için onların kast edilmesi kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Medine'de bazı Yahudilerin Hz. Muhammed'in peygamberliğine inandıkları, birçok âyette ifade edilmiştir.⁴² Mevdûdî'ye (1903-1979) göre ise söz konusu kişiler Kur'an'ı samimiyetle inceleyen ve iman eden bir gruptur.⁴³

Âyet müfessirler tarafından Abdullah b. Selâm ve ashâbı olarak yorumlanmakla birlikte âyette övülenlerin Yahudiliği bırakıp "ben Müslüman oldum" dediklerine dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Bu da Yahudiler arasında hakikatlere bağlı kalan, Hz. Peygamber'in risaletini kabul eden, Müslümanları da hak ehli gören birilerinin olduğunu göstermektedir.

Rivayetlere göre Abdullah b. Selâm, yeğenleri Selâm ve Muhacir'i İslâm'a davet ederek onlara: "Siz, Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'ya: 'Ben İsmail'in soyundan adı Ahmed olan, ümmetini cehennemden uzaklaştıran bir peygamber göndereceğim. Onu inkâr eden lanetlenecektir.' buyurduğunu bil-

³⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/566-570.

⁴⁰ Fahrüddin İbn Ziyâuddin b. Ömer Muhammed er-Râzî. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. (Beirut: Dâru'l-Fikir, 1401/1981), 4/35.

⁴¹ Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *ed-Durru'l-menşûr fi't-tefsîri bi'l-meşûr*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 cilt. (Kahire: Merkezu Hicr, 2003), 1/577-578.

⁴² Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, 5/123.

⁴³ Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhimu'l-Çur'an*. trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. 2. Baskı. 7 Cilt. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 1/110.

miyor musunuz?” dediğinde Selâm iman etmiş, Muhacir ise inkar etmişti. Bunun üzerine: “İbrahim’in dininden yüz çevirenler, ancak kendini bilmeyen, beyinsizlerdir. Andolsun ki biz İbrahim’i dünyada peygamberlikle seçkin kıldık. O, ahirette de seçkin kullarımız arasında olacaktır.”⁴⁴ âyeti nazil olmuştur.⁴⁵ Bu rivayet Abdullah b. Selâm’ın Yahudilere yönelik tebliğ faaliyetlerini anlatmaktadır. Ancak Yahudilerden iman edenlerin isimleri kaynaklarda Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarıyla sınırlı kaldığı için onlara yönelik tebliğ faaliyetlerinin pek de etkili olmadığı anlaşılmaktadır.

el-Bakara sûresi 159. âyette Tevrat’ta bildirilen gerçekleri gizleyenlerin lanetlendikleri açıklandıktan sonra 160. âyette: “Fakat onlardan tövbe edip kendilerini ıslah eden ve Tevrat’ta bildirdiğimiz gerçekleri açıklayan kimseler lanete uğramayacaklar. Ben onların tövbelerini kabul edeceğim; çünkü ben samimi tövbeleri daima kabul ederim” buyrulmakta, devamındaki 161. ve 162. âyetlerde yanlış tutumlarında ısrar edenlerin kâfir oldukları, bu şekilde can verdikleri için de lanetlenip cehennemlik oldukları açıklanmıştır.

“Bu âyetlerde recm cezasını gizledikleri için lanetlenenler anlatıldıktan sonra Ehl-i Tevrat’ın mü’minleri istisna edilmiştir. Bunlar tevbe ettikleri, Hz. Muhammed’le ilgili âyetleri açıkladıkları için Allah Teâlâ ‘onları affettim’ buyurmuş ve küfür üzere ölen Yahudilerin de bütün varlıklar tarafından lanetlendiklerini anlatılmıştır.”⁴⁶ Burada övülenler Hz. Muhammed ve dini hakkındaki gerçekleri gizleyenlerden istisna edilenler Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarıdır.⁴⁷ Yahudi âlimlerden recm, Hz. Peygamber’in durumu ve diğer hukuki konularda bildiklerini gizleyenler lanetlenmişlerdir. Bu konuları gizlemekten vazgeçenler ve Hz. Peygamberle ilgili konuları açıklayanlara Allah Teâlâ rahmetiyle muamele edecektir.⁴⁸

Yukardaki izahlara göre hakikati gizlemekten vazgeçen Yahudi âlimleri övgüyü ve Allah’ın afv ve rahmetini hak etmiş olmaktadırlar. Âyetin Abdullah b. Selâm ve arkadaşları olarak izahı pek tutarlı değildir. Zira onların bu konulardaki gerçekleri önce gizleyip, İslâm’a muhalefet edip sonra iman ettiklerine dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu ve diğer âyetlerdeki bazı yorumların âyetlerin lafızlarıyla uyuşmasa da devamlı Ab-

⁴⁴ Bakara, 2/130.

⁴⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/79; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 1/114; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/408.

⁴⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/89, 90.

⁴⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 2/61.

⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 4/179-182; Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd*. thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd v.dğr. 3 Cilt. (Beyrut: Dâru’l-Kütüb’l-İlmiyye, 1415/1994), 1/244; Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmî’l-Kur’ân*, 2/479-485.

dullah b. Selâm ve arkadaşlarından bahsedilmesi, başka şahıslardan bahsedilmemesi aslında nüzûl vasatında Ehl-i kitapla ilişkilerin ayrıntılarına dair elimizdeki bilgilerin eksik olduğunu göstermektedir. Burada anlatılanlar Râzi'nin de beyan ettiği üzere yanlışlarından vaz geçip hakikatleri açıklayan Yahudi âlimler olmalıdır.

el-Bakara sûresi 208. âyette iman edenlerin İslâm'a toptan, tam girmeleri emredilmektedir. Söz konusu âyet rivayetlere göre Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarının Hz. Peygamber'den namazda kıraat olarak Tevrat'ı okumak istemeleri, sebt günüyle ilgili yasaklara uyma ve Tevrat'ın bazı emirlerini uygulama izni talepleri üzerine nazil olmuştur. Âyetle bunlara İslâm'ın kendisinden önceki şeriatları nesh ettiği açıklanarak İslâm şeriatına, Hz. Muhammed'in sünnetine tam uymaları emredilmiştir.⁴⁹ Bu bilgiler İbn Selâm ve benzerlerinin İslâm'ı tam olarak yaşamada, eski din ve kültürlerini bırakmada zorlandıklarını, Yahudilerin toplumsal baskısından etkilendiklerini göstermektedir.

Mukâtil'e göre Abdullah b. Selâm ile Yahudiler Hz. Peygamber'in risaleti konusunda tartışmaya girdiklerinde el-Bakara 213. âyetle inkârcı Yahudiler eleştirilmiştir.⁵⁰ Mukâtil'in tefsiri dışındaki kaynaklarda bu bilgi nakledilmemektedir. Bu rivayet Abdullah b. Selâm'ın tebliğ faaliyetini, Yahudilerin inâdi inkârlarını anlatmaktadır.

Yahudilerin de bulunduğu bir ortamda Necranlı Hıristiyanlarla Hz. Peygamber'in tartışmalarının anlatıldığı Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetinde "ilimde derinleşenlerden" bahsedilmektedir. Bunların kim oldukları konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Mukâtil'e göre ilgili tabirle Yahudilerden iman eden Abdullah b. Selâm ve arkadaşları;⁵¹ Taberî'ye göre ilmi hakkıyla öğrenip, şüphe ve zihin karışıklığından uzak olanlar anlatılmaktadır. Bunların mü'minler, Abdullah b. Selâm ve "muhkemiyle müteşabihiyle bütün âyetlerin Rabbimizden geldiğine iman ettik" diyenler oldukları nakledilmiştir.⁵²

Vâhidî'ye (ö. 468/1076) göre Ehl-i Kitap'tan iman edenler müteşabihlere olduğu gibi iman edip te'villeriyle uğraşmamışlardır.⁵³ İbnü'l-Cevzî de (ö. 597/1201) cumhurun bu görüşte olduğunu kaydetmektedir.⁵⁴ Bazı müfes-

⁴⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/109; Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 2/490-492; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf'an hakâiki't-tenzil*. 4 Cilt. (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008), 1/280.

⁵⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/111.

⁵¹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/158.

⁵² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/187-191.

⁵³ Vâhidî, *el-Vasît*, 1/414-415.

⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/260.

sirlere göre ise burada anlatılanlar Allah'ın velileri sınıfından olanlar⁵⁵ ve iman edenlerdir.⁵⁶ Ayrıca Abdullah b. Selam ve ashabı, Necranlı kırk kişi, Habeşli otuz iki, Hıristiyan Rumlardan sekiz kişi ve Necaşi olduğu da söylendiği gibi bunların Hz. Peygamber'le ilgili bilgileri gizlemeyenler oldukları da ifade edilmiştir.⁵⁷

Müfessirlerin ihtilaflarından “ilimde derinleşenlerin” kim olduklarını belirlemenin zor olduğu görünmektedir. Bunların öncelikle sahabiler olduğu düşünülebilir. Çünkü onlar muhkem ve müteşabihi tartışma konusu yapmamışlardır. Ancak tartışmanın asıl muhatapları Necranlı Hıristiyanlar ve asıl problem de Hz. İsa'nın dini kimliği idi. Bu konu sahabiler için değil Hıristiyanlar için problematiktir. Üstelik Hıristiyanlar da Hz. İsa konusunda tek anlayışta aynı fikirde değillerdi.

Âyette kimlerin kast edildiğiyle ilgili farklı görüşleri değerlendirdiğimizde bu ifadenin genel bir ifade olduğu, söz konusu konuyu tartışmayan, âyetlere olduğu gibi inanan herkesin bu tanımlamanın içine girdiği söylenebilir. Ancak Ehl-i kitabın Hz. Peygamber ve İslâm'a karşı tutumlarının tek tip olmadığını, âyette kalbinde eğrilik bulunanlar, fitne peşinde koşutanlarla Ehl-i Kitabın inkârcıları anlatıldıktan sonra “ilimde derinleşenler” tanımlamasıyla da onlar arasında gerçekten hakikati arayanların anlatılmış olduğu, bunlara olumlu bir şekilde hitap edilmiş olduğu da söylenilebilir. Dolayısıyla tefsirlerde Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarının örnek babından zikredildikleri, muhatapların onlarla sınırlandırılmaması gerektiği anlaşılmaktadır.

Âl-i İmrân sûresi 18. âyette: “Allah mutlak hak ve hakikatin ifadesi olarak kendisinden başka gerçek ilah olmadığını açıkça bildirdi. Melekler bu tevhid gerçeğini ikrar etti. Hak ve hakikatin bilgisine sahip olanlar da buna yürekle inanıp iman etti...” buyrulmaktadır. Bu âyetteki hakikati bilenler tefsirlerde “Ehl-i Tevrat'ın mü'minleri olan inkârcı Yahudilerle İslâm hakkında tartışan Abdullah b. Selâm ve arkadaşları;⁵⁸ adaletle hükmeden ilim sahipleri,⁵⁹ Ensar ve Muhacirler, Ehl-i Kitab'ın mü'minleri ve müminlerin bütün âlimleri⁶⁰ şeklinde açıklanmıştır.

Bu âyetteki övülenlerin Abdullah b. Selâm ve arkadaşları olduğu söylen-

⁵⁵ Kuşeyri, *Letâif*, 1/191.

⁵⁶ Nasr b. Muhammed b. Ahmed Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, thk. Mahmûd Mutrihi, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1431-1432/2010), 1/301-302.

⁵⁷ İsmail Hakkî Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 10 Cilt. (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 2/155-156.

⁵⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/161.

⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/210-211; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 1/220.

⁶⁰ Vâhidî, *el-Vasît*, 1/421.

mekle birlikte kaynaklarda Necranlılar ve Yahudilerle yapılan tartışmalarda bunların isimlerinin hiç zikredilmemesi, muhatapların başkaları olduğunu düşündürmektedir. Asıl muhatapların Yahudilerden tevhide bağlı kalanlar ve Hz. İsa'yı ilahlaştırmayan Hıristiyanlar olması daha doğru gözükmektedir.

Aynı sûrenin 75. ve 76. âyetlerinde: “*Ehl-i Kitap arasında öyleleri var ki kendisine bir hazine emanet etsen onu sana eksiksiz iade eder. Ama onlar arasında öyleleri de var ki kendisine bir tek dinar emanet etsen, gidip gelip sıkıştırmadıkça onu sana geri vermez...*” buyrulmaktadır.

Bu âyet Yahudilerden emanet ehli olanların ve emanete ihanet eden, yeminini tutmayan, bunları helal sayanların olduğunu haber vermektedir. Emanete ihanet edenler: “Araplar hak din üzere olmadıklarından onların mallarıyla ilgili tasarruflarımızda herhangi bir günah yoktur.” dedikleri için böyle davranırlar. Bunların başında dikilmedikçe sana olan emanetini geri vermezler.⁶¹

Rivayetlere göre bir adam Abdullah b. Selâm'a bin iki yüz ukiyye altın emanet ettiğinde o bunları tam olarak sahibine teslim etmiş, başka biri de Finhas b. Azûrâ'ya bir dinar emanet etmiş o da o emanete ihanet etmişti. Bu âyetle Abdullah övülmüş, Finhas ve Ka'b b. Eşref eleştirilmiştir. Böylece Müslümanlara Ehl-i Kitap'a karşı uyanık olmaları, ilişkilerini dikkatli düzenlemeleri gerektiği açıklanmış oldu.⁶² Kuşeyri'ye göre ise bu ayette Yahudilerden iyi ahlaklı olanlar anlatılmaktadır. Bunların ahirette azabı hafif olacaktır.⁶³

Bu âyetin tefsirinde de Abdullah b. Selâm öne çıkarılmaktadır. Ancak o iman ettiği için o ve arkadaşlarının Ehl-i Kitap olarak nitelendirilmesi doğru olmasa gerekir. Bundan dolayı âyetin daha genel bir durumu açıkladığı, tüm Yahudilerin, Ehl-i Kitap'ın eşit olmadığı açıklanarak Medine'de yaşanan olumsuzluklara rağmen Ehl-i kitaba toptan düşmanlık ve dostluk mantığının yanlış olduğu ilişkilerin daha gerçekçi bir şekilde düzenlenmesi istenmiş olmaktadır.

Âl-i İmrân 110. âyette Müslümanlar övüldükten sonra: “...Şâyet o Yahudiler de iman edip böyle güzel işler yapsaydı elbet haklarında hayırlı olurdu. Gerçi içlerinde iman sahibi olanlar da var; ama onların çoğu fâsık/kâfir

⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/315-318; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azim*, 3/91; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-tenvîr*, 2/288, 289.

⁶² Vâhidî, *el-Vasît*, 1/451. Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 1/249; Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 2/55; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/377.

⁶³ Kuşeyri, *Letâif*, 1/154.

kimselerdir.” buyrulmaktadır. Ayetteki iman edenler Abdullah b. Selâm ve arkadaşları, kâfir olanlarsa iman etmeyenlerdir.⁶⁴ Bunların Abdullah b. Selâm ve ashabı, Necâşî ve Hıristiyanlardan bir grup olduğu da söylenmiştir. Ayette Yahudilerden az bir kısmının Allah’a ve tüm ilahi kitaplara inandığı çoğunluğunun ise küfür, fık ve isyan içinde olduğu açıklanmaktadır.⁶⁵ İbn Âşûr’a göre bu âyette kast edilenler Abdullah b. Selâm, Necâşî gibiler olmakla birlikte Habeşistan’daki İslâm’a girmeyen, bu konuda tereddütte kalan ancak Müslümanlara baskı uygulamayan, kendi dinlerine hakîki olarak bağlı kalanlar da olabilir. Ayette Necranlı Hıristiyanlar ve Muhayrik’in İslâm’a girmeden önceki halinin de kast edilmiş olması mümkündür. Bu şahısların imanlarından kasıt Allah’a ve kendi dinlerine sadakatleridir. Bunların fâsiklarından kastedilenler ise dinlerini tahrif eden, kendilerine hakîki açıklayanları öldürenlerdir.⁶⁶ Ayetle ilgili açıklamalardan İbn Âşûr’un “Bunların Habeşistan’daki İslâm’a girmeyen, bu konuda tereddütte kalan ancak Müslümanlara baskı uygulamayan, kendi dinlerine ciddi, hakîki olarak bağlı kalan Necranlı Hıristiyanlar” olduğu yönündeki açıklamaları daha isabetli görünmektedir. Burada eksik olan Müslümanlara muhalefet etmeyen Medinenli Yahudilerin anlatılmış olabileceğinin belirtilmemiş olmasıdır.

Âl-i İmrân. 112. âyete Allah’a ve Müslümanlara verdikleri sözlere bağlı kalmayan Yahudilerin zillete mahkûm edildikleri açıklandıktan sonra 113-115. âyetlerde: “Ancak şu da bir gerçek ki Yahudilerin hepsi bir değildir. Onlar arasında özü sözüne uyan kimseler de var. Onlar gecenin derinliklerinde Allah’ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanırlar. Yine onlar Allah’a ve ahirete yürekten inanırlar, iyiliği teşvik edip kötülüğe engel olmaya çalışırlar ve hep hayırlı işlere koşarlar. İşte bunlar gerçekten fazilet sahibi kimselerdir. Bu kimselerin hayır yolunda yaptıkları işler karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah hayırlı işler hususunda duyarlı olanları çok iyi bilir.” buyrulmuştur.

Ehl-i Kitab’ın iman ehli ile küfür ehli, bunların özellikleri ve akibetleri bir değildir. Yahudiler İslâm’a giren dindaşları için: “Bizim en şerlilerimiz iman ettiler. Eğer onlar bizim hayırlılarımız, iyilerimiz olsalardı atalarının dinlerini terk edip başka dine girmezlerdi.” dediler. Bu iyilerin münkerden nehyetmeleri insanları Allah’ı inkârdan, Hz. Muhammed’i ve

⁶⁴ ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/429; İbnu’l-Cevzi, *Zâdu’l-mesir*, 1/315.

⁶⁵ Râzi, *Mefâtihu’l-gayb*, 8/198; Bursevî, *Ruhu’l-beyân*, 2/79. İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-azim*, 3/159; Muhammed Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinu’t-Tevîl*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbâki., 17 Cilt. (B.y: Dâru İhyâi Kütübî’l-Arabiyye, 1376/1957), 1/937.

⁶⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 4/53-54.

getirdiklerini yalanlamaktan uzak tutmaları; marufu emretmeleri ise Hz. Muhammed ve getirdiklerini tasdik etmeye teşvik etmeleridir.⁶⁷ Bunlar diğerleri gibi Allah'ın emirlerini terk etmeyip onlara bağlı kalanlar, gece ibadetlerini yapan, Allah'ın âyetlerini okuyanlar, İbn Abbas'a göre tevhide, Zeccac'a (ö. 311/923) göre ise Hz. Peygamber'e itaati emreden ve ahiret için çalışanlardır.⁶⁸

İbn Kesir'e (ö. 774/1373) göre bu âyetler iman eden Abdullah b. Selâm, Esed b. Ubeyd, Sa'lebe b. Sa'ye, Useyd b. Sa'ye ve diğerleri hakkında nazil olmuştur. Bunlardan dolayı Ehl-i Kitab'ın hepsini bir olmadığı, onların içinde müminin de mürcimin de bulunduğu söylenebilir. Nitekim sûrenin sonunda da bunlar anlatılmaktadır. Bunlar yaptıklarının karşılığını ahirette fazlasıyla alacaklardır.⁶⁹ Diğer müfessirlerin âyetlerle ilgili görüşlerini de aktaran Elmalılı önceki âyetlerde Ehl-i Kitap eleştirildikten sonra hepsinin böyle olmayıp içlerinde sıfat-ı hamide ve hısal-ı madiyye ile muttasıf bulunanların da beyanı için bu âyet nazil olduğunu nakletmektedir.⁷⁰ Derveze'ye göre ise: "Bu âyetler Yahudilerin niteliklerini anlatan bir dizi âyet içinde yer almaktadır. Bunun içindir ki umumi hükümden ayrı tutulanların onlardan bir grup olduğunu düşünüyoruz. Âyetler onların Hz. Muhammed'in elçiliğine inandıklarına ışık tutmaktadır. Müfessirlerin ve ravilerin görüşleri de bunu desteklemektedir. Âyetlerin değindiği güçlü övgü ve onları güzel sıfatlarla anan tasvirlerle bakarak; onların Allah'a karşı samimiyetlerinde O'na gönül huzuru ile kulluk etmelerinde, iyilik ve doğru yolda yürümelerinde ileri bir dereceye kavuştuklarını söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak, kendi uluslarının takındığı inkârcı ve rahatsız edici tutumlara katılmamış, hatta onlara karşı koymuş, var güçleriyle iyiliği yaymaya, kötülüğü ortadan kaldırmaya, iyilikle düzeltmeye çalışmışlardır."⁷¹

Ele aldığımız konuyla ilgili diğer bir âyet ise Âl-i İmrân Sûresi 199. âyettir. Bu âyette: "Ehl-i kitabın içinde, büyük bir saygı ile Allah'a, size ve kendilerine indirilen kitaplara inananlar vardır. Onlar Allah'ın ayetlerini basit dünya menfaatleriyle değıştirmezler. Onların Rabpleri katında da mükâfatları vardır..." buyrulmaktadır.

Burada anlatılan tevhide iman edenler Abdullah b. Selâm ve ashabıdır.

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/397-402; Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/417; Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 2/81.

⁶⁸ Vâhidî, *el-Vasît*, 1/680-681.

⁶⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/162, 163.

⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/396.

⁷¹ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 3/195. Benzer açıklamalar için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/57-59.

Bunlar diğer Yahudilerin yaptıkları gibi Kur'an'ın âyetlerini dünyalık menfaatlerle değiştirmedikleri için cennete gireceklerdir.⁷² Âyette övülenlerin Abdullah b. Selam ve Ehl-i kitaptan diğer iman edenler, Necranlı kırk, Habeşli otuz iki, Hıristiyan Rumlardan sekiz kişi ve Necâşi olduğu da söylenmiştir. Bunlar Hz. Peygamberle ve diğer konularla ilgili âyetleri tahrif etmiyorlardı.⁷³ Konuyu biraz daha farklı açıklayan İbn Âşûr'a göre ise muhatapların Abdullah b. Selam ve diğer açıktan iman edenler olduğu söylene dahi âyette kendilerinden Ehl-i kitap diye bahsedildiği için bunların açıktan iman etmiş kişiler olması mümkün değildir. Burada anlatılanlar kendi toplumlarından korktukları için imanını gizleyen Necâşi ve benzerleri gibi Ehl-i kitaptan kişilerdir.⁷⁴

Elmalılı'ya göre bu kâfirler arasında hüsn-ü hatimeye nail olup iman edecek olanların varlığı unutulmamalıdır. Bu âyette gösteriyor ki bunlar cidden Müslüman olacaklar. Nitekim bu ana kadar ola gelmişler ve yine olacaktır.⁷⁵

Yukarıda ele aldığımız Âl-i İmrân 115. âyet ile burada ele aldığımız 199. ayetin içeriği birbirine benzediği için müfessirlerin ayetlerin muhataplarıyla ilgili söylediği bilgiler de benzeşmektedir. Ancak İbn Âşûr'un da dediği gibi âyette açıkça Ehl-i kitaptan bahsedildiği için bunların açıktan iman, Müslümanlığını ilan edenler olması mümkün değildir. Muhatapların Medine'de kendi toplumlarından çekindikleri için imanlarını açıklayamayanlar olması mümkün olduğu gibi İslâm'a düşmanlık yapan Yahudilere destek olmayan, hakikâti kalben tasdik edip kendi dinlerini de tahrif etmeden yaşayan kişiler olmaları da mümkün gözükmektedir.

Müfessirlerin Ehl-i kitaptan iyileri öven ayetleri Abdullah b. Selâm ve arkadaşları olarak açıklamasını Mustafa Öztürk şu şekilde değerlendirmektedir: “Kur'an Ehl-i kitabın hepsinin aynı olmadığını, çoğu fasık olsalar bile bir kısmının övgüye layık davranışlar sergilediğini beyan etmesine rağmen bazı müfessirler, bu tür ayetlerdeki “min” edatıyla ayrıştırılan “bir kısmı”nı Hz. Peygamber'in hicreti esnasında iman eden Abdullah b. Selâm ve genellikle isimleri zikredilmeyen birkaç arkadaşıyla sınırlandırma yoluna gitmişler ve bu tür insanların her zaman için var olabileceklerine ilişkin en ufak bir atıfta dahi bulunmamışlardır.”⁷⁶ Bu durumda hem vahiy sürecinde hem de sonrasında Ehl-i kitap konusu eksik anlaşılmış olmaktadır.

⁷² Mukâtil, *Tefsir*, 1/211.

⁷³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/559-561, ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/487-488; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9/159-160; Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmî'l-Kur'an*, 5/484-485.

⁷⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/207.

⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/479.

⁷⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 153-154.

en-Nisâ 46. Ayette Yahudilerden Rifâa b. Zeyd⁷⁷, Mâlik b. Dayf ve Ka'b b. Useyd'in kelimelerin telaffuzuyla oynayarak Tevrat'ı tahrifleri anlatıldıktan sonra "فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا" buyrulmaktadır. Bu cümle Taberî'ye göre "Yahudiler senin getirdiklerine az inanıyorlar veya onların az bir kısmı iman ediyor." anlamındadır.⁷⁸ قَلِيلًا kelimesi toplumun sıfatı kabul edilirse "onlardan az bir kısmı iman eder" anlamına gelir. Bunlar ya Abdullah b. Selâm ve arkadaşları veya ileride iman edecek olanlardır. İmanın sıfatı kabul edilirse "Yahudiler diğer peygamberlere ve kitaplara inanmadıkları için bunların imanları az" anlamındadır.⁷⁹ Aynı ifade Yahudilerin yanlışlarından dolayı lanetlendiklerinin anlatıldığı en-Nisâ 155. ayetin sonunda da zikredilmektedir. Ayetteki "az inanırlar" ibaresi "Bu olumsuz sıfatlara sahip Yahudiler senin getirdiklerine az inanıyorlar" anlamındadır.⁸⁰ İbnu'l-Cevzî'nin nakline göre ise söz konusu ifade İbn Abbas'a göre "Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi az bir kısmı inanır"; Mücâhid'e (ö. 103/722) göre ise "onların imanları azdır" anlamındadır.⁸¹ Râzî'ye göre ise bu ifade "Bunlar sadece Hz. Musa ve Tevrat'a inanıyorlar." anlamına gelmektedir.⁸²

en-Nisâ 136. ayette "Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, ona indirdiği kitaba ve bundan önce indirdiği kitaplara inanın..." buyrulmaktadır. Rivayetlere göre ayet Ehl-i kitaptan iman edenlerle inkârcıları tartışıp, iman edenler "Biz Muhammed'e indirilenin dışındakileri inkâr ederiz" dediklerinde nazil olmuştur.⁸³ Diğer rivayetlere göre ise Abdullah b. Selâm ve arkadaşları Hz. Peygamber'e gelerek "Biz sana, Kur'an'a, Tevrat'a ve Üzeyir'e iman ediyoruz, bunların dışındakilere inanmıyoruz" dediklerinde Hz. Peygamber "Bütün kitaplara ve peygamberlere iman edin" buyurmuştu. Onlar yine kabul etmeyince uyarı olarak bu âyet nâzil oldu.⁸⁴ Âyetteki iman edenler hitabının Müslümanlara, Yahudi ve Hıristiyanlara ve münafıklara yönelik olduğu iddia edilmiştir.⁸⁵ Rivayetlerden anlaşıldığı üzere ayet inkârcı Yahudilerle tartışan ve onların inatlarına tepkisel karşılık veren Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarına uyarı ve tashih amaçlı olarak nazil olmuştur.

en-Nisâ 160-161. âyetlerde Yahudilerin yanlışlarından, faiz almalarının

⁷⁷ Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 4/465.

⁷⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/124.

⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10/123; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/416.

⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/349.

⁸¹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/494.

⁸² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/100.

⁸³ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/263. İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/485. Taberî'ye göre bu âyet Yahudi ve Hıristiyanları Hz. Muhammed'e iman etmeye çağırılmaktadır. Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/324-325.

⁸⁴ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/485; Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 5/76; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/76-78.

⁸⁵ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/485.

dan dolayı bazı yiyeceklerin haram kılındığı anlatıldıktan sonra 162-163. âyetlerde ilimde derinleşenlerin eleştirilenler gibi olmadıkları, onların namazlarını kılıp zekâtlarını verdikleri anlatılmaktadır. Mukatîl'e göre bunlar Abdullah b. Selam ve arkadaşlarıdır.⁸⁶ Taberî'ye göre bu ayette Peygamberlerin tebliğ ettiği hakikatleri bilen ve Hakka boyun eğenler anlatılmış, övülmüş ve diğerlerinden ayrı tutulmuşlardır. Âyette hem ilimde derinleşenlerden hem de mü'minlerden bahsediliyor ki bunlar ilimde rusuh sahibi olanlardır. Onlar diğerleri gibi nebilerin anlattığı hakikatleri reddetmezler, terk etmezler, Hz. Muhammed'e inanırlar ve inkârcılar gibi olmayacak mucizeler istemezler.⁸⁷ İlimde rusuh sahibi olanların Ehl-i kitapta iman edenler; Abdullah b. Selâm ve arkadaşları ve Ca'fer b. Ebî Talib'le Habeşistan'dan gelen Hıristiyanlardan iman edenler olduğu söylenmiştir. Âyetteki mü'minler ise Rasullullah'ın ashabıdır. Bu rusuh sahipleri ve namazlarını kılanlar Kur'an'a iman ediyorlar.⁸⁸ Katâde'ye göre bunlar Yahudilerden Tevrat'a ve Kur'an'a inanıp, onun Rablerinden inzal edildiğini tasdik edenlerdir. İbn Abbas'a göre Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarıdır.⁸⁹ "Rusuh sahipleri" Yahudilerden hakikat üzere sabit kalıp, basiret sahibi olan Abdullah b. Selâm ve benzerleridir. "Mü'minler" ise Yahudilerden birilerini anlattığı gibi sahabeleri de anlatıyor olabilir. Zahir olan her kim iman edip imanından faydalaniyorsa bunun kapsamına girer ve onlar ahirette mükâfatlandırılacaklardır.⁹⁰ Abdullah b. Selâm ve Muhayrik gibileri Kur'an'a inanıyorlar. Âyetteki "mü'minler"den kast edilenler ilimde rusuh sahibi olmayan, Hz. Peygamber'e hizmet edip de İslâm'a giren Yahudi şahıs gibileridir.⁹¹

Mevdüdü'ye göre burada, ilâhi kitapların niteliklerini çok iyi bilen, adil, doğru ve her tür önyargı, isyan ve zulümden uzak olan Yahudi âlimleri kastediliyor. Onlar körü körüne babalarının dinine tabi olmamış ve vahyolunan kitaptan öğrendikleri Hakka hemen tâbi olmuşlardır. Bu nedenle onlar Kur'an'ın öğretilerinin kendi peygamberlerinin öğretileriyle aynı olduğunu kolayca anlamışlar ve samimiyetle her ikisine de inanmışlardır.⁹² Ayet hakkında farklı yorumlar olmakla birlikte birlikte ayetlerde önce Yahudilerden yanlışa

⁸⁶ Mukatîl, *Tefsîr*, 1/270-271.

⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/363.

⁸⁸ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/497-498.

⁸⁹ Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 5/127; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/138.

⁹⁰ Zemaşşeri, *el-Keşşâf*, 1/623. Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsi, *el-Bahru'l-muhîr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd v. dğr. (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993), 3/411-413; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/107.

⁹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/28-29.

⁹² Mevdüdü, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 1/433.

saplananlar eleştirildikten sonra onlardan iyiler istisna edilmiştir. Bundan dolayı en isabetli yorum Katâde ve Mevdûdî'nin açıkladığı üzere Yahudilerden Tevrat'a ve Kur'an'a inanıp, onun Rablerinden inzal edildiğini tasdik eden şahıslardır. Ayetlerin açıktan iman eden Abdullah b. Selâm ve arkadaşları ile irtibatlandırılması isabetli görünmemektedir.

el-Mâide sûresi 13. Ayette İsrailoğulları'nın az bir kısmı hariç misaklarını bozdukları için lanetlenip kalplerinin katılaştırıldığı anlatılmaktadır. İbnu'l-Cevzi'ye göre lanetlenenler tahrif ehlidir. İstisna edilen iyiler Abdullah b. Selam ve ashabıdır. Bir görüşe göre de bunlar İslâm'a girmeyenlerden iyi olanlardır.⁹³ Râzî'ye göre bunlar Abdullah b. Selam ve ashabıdır. Bunların küfür üzere kaldıkları halde anlaşmalarını bozmayan, ihanet etmeyenler oldukları da söylenmiştir.⁹⁴

Ayetlerde misaklarını bozanlar eleştirilmekle birlikte içlerindeki iyiler, anlaşmalarına bağlı kalana vefalılar yok sayılmamıştır. İslâm'a girmemiş bir Yahudi'nin övülmesi düşünülmediğinden âyetteki iyiler Abdullah b. selam ve arkadaşları olarak açıklanmıştır. Bu açıklamalar yorumun nası gölgelemesi olarak da değerlendirilebilir.

el-Mâide sûresi 55. ve 56. ayetlerde iman edenlerin velisinin Allah, O'nun elçisi ve mü'minler olduğu ve Allah'ın taraftarlarının galip geleceği anlatılmaktadır. Rivayetlerin genelinde bu âyetlerin rükûdayken bir fakire yüzüğünü tasadduk eden Hz. Ali hakkında indiği nakledilmektedir. Bazı rivayetlere göre ise Abdullah b. Selam ve arkadaşları Hz. Peygamber'e gelerek "Biz Yahudilerin içinde yaşamamıza rağmen Müslüman olduğumuz için onlar bize düşmanlık ediyor, bizimle konuşmuyor, birlikte oturup yemek yemiyorlar herhangi bir konuda bizimle beraber hareket etmiyorlar" dediklerinde Hz. Peygamber bu âyeti okumuştur. Bunun üzerine onlar "Biz Allah'ın, Rasulünün ve mü'minlerin velimiz olmasından razı olduk" dediler. Allah'ın taraftarları Hz. Ali, Abdullah b. Selâm ve benzerleri Yahudilere galip gelecektir.⁹⁵ Yahudilerden Nadîrliler sürgün edildi, Kureyzahılar da en ağır şekilde cezalandırıldılar. Allah'ı, Rasulünü ve mü'minleri veli edinen Abdullah b. Selâm ve arkadaşları galip gelerek Medine'de yaşamaya devam ettiler.⁹⁶

el-Mâide sûresindeki söz konusu âyetler Hz. Ali üzerinden anlaşılma

⁹³ İbnu'l-Cevzi, *Zâdu'l-mesîr*, 1/528.

⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/192. Ayrıca bk. Vâhidi, *el-Vasît*, 2/168. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/145.

⁹⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/307; Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 5/361; Vâhidi, *el-Vasît*, 2/201; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/27; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/240.

⁹⁶ Vâhidi, *el-Vasît*, 2/202.

birlikte Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarıyla ilgili rivayetler bağlama daha uygun görünmektedir. Bu ayette de Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarının inkârcı Yahudilerle ilişkileri ve mücadeleleri anlatılmaktadır.

Sonuç olarak, incelediğimiz âyetler bağlamında birçok âyetin Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Ancak ilginç bir şekilde hiçbir âyetin esbâb-ı nüzûlünde onun İslâm'a girişi konu edilmemektedir. Bu durum Şa'bî'nin (ö. 104/722) "Kur'an'da Abdullah ile ilgili hiçbir âyet nazil olmamıştır."⁹⁷ görüşünün doğruluğunu ispatlamaktadır. Herhangi bir ayet onun iman etmesiyle doğrudan ilişkilendirilememekle birlikte sonrasında yaşadıkları pek çok rivayette aktarılmaktadır.

SONUÇ

Kur'an'ın anlaşılmasında Kur'an kronolojisi, Kur'an-sîret ilişkisi, Ehl-i kitapla ilişkilerin gelişimi, Yahudi ve Hıristiyanların siyasi ve dini konulardaki farklı anlayışlara sahip olduklarını bilmek önem taşımaktadır. Aynı şekilde nüzûl sürecinde ayetlerde Ehl-i kitaba yönelik üslubun, tavırların değişkenlik gösterdiğinin de dikkatlerden kaçırılmaması gerekmektedir.

Abdullah b. Selâm ile ilişkilendirilen âyetlere ve ilgili rivayetlere baktığımızda bu âyetleri anlama ve yorumlamanın çok kolay olmadığı ve Medinelî Yahudilerden iman edenlerin çok sınırlı sayıda oldukları anlaşılmaktadır. Rivayetlerdeki ihtilaflardan Ehl-i kitabın övülenlerinin kimliklerini belirlemenin zor olduğu anlaşıldığı gibi kaynaklardaki bilgilerin yeterli olmadığı da anlaşılmaktadır.

Söz konusu âyetlerde İslâm'a düşmanlık yapanlar, hakikatleri gizleyenler, dünyalık menfaatler karşılığında doğrulardan vaz geçenler, kitaplarını bir şekilde tahrif edenler eleştirilmektedir. Aynı zamanda İslâm'a girdikleri belirtilmeden onlardan hakikatleri açıklayan, ibadetlerini yerine getiren, ilimde derinleşen, emanetleri koruyan ve ahitlerine sadık kalanlar övülmektedir. Övülenlerin Ehli- kitab'ın iyileri olduğu göz ardı edildiğinde âyetler Abdullah b. Selâm ve arkadaşları, gelecekte iman edecekler veya İslâm'a olan imanlarını gizleyenler şeklinde açıklanmaktadır. Bu görüşler tarihi bir bilgi veya rivayetle de desteklenmemektedir. Ancak bu yorumların yapılması da sonuçta da Yahudiler arasında Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarından başka veya bunlar gibi imanlarını açıklayamayan iyilerin varlığının da bir şekilde kabul edildiğini göstermektedir. Müfessirlerin yorumlarından bazı Yahudi-

⁹⁷ Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 8/482-485.

lerin övülmesinin pek de kabul edilmek istenmediği, ancak âyetlerin bağlam ve lafızlarının onları bu durumu kabullenmeye veya yaklaşık yorumlar yapmaya zorladığı anlaşılmaktadır.

İlgili âyetlerin hicretin ilk yılında iman eden Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarını anlattığını kabul ettiğimizde imanlarını açıklayan bu Müslümanların niçin hâlâ Yahudilerden birileri olarak zikredildiği ve bu üslubun Kur'an'ın insanları tanımlamadaki metoduna uygun olup olmadığının da cevaplandırılması gerekmektedir.

Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarının hicri 8. yılda iman ettiği kabul edildiğinde yıllar sonra iman edecek kişilerin Kur'an'da niçin bu kadar övüldükleri, bu durumun nüzul sürecindeki muhataplarca nasıl anlaşıldığı ve bunun Kur'an'ın üslubuna uyup uymadığı sorularının da cevaplandırılması gerekmektedir. Bu soruları müdellel ve tutarlı olarak cevaplamak zor görünmektedir.

Yukarıdaki bilgiler inkârcı Yahudilerin içlerinden iman edenlere karşı ne kadar sert ve dışlamacı olduklarını; Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarının zorlandıklarını, bazen tepkisel cevaplar verdiklerini, toplumsal baskının etkisiyle bazı konularda eski dinleriyle bağlarını devam ettirmek istediklerini de göstermektedir.

Aktardığımız bilgilerden Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarının isminin hem Ehl-i kitaptan bazılarının nasıl övülebildiği konusunda zihinlerde oluşan soruları bir şekilde cevaplama hem de tarihi bilgi eksikliğini doldurmak için ictihadî, takdir edilen nüzûl sebebi olarak zikredildikleri anlaşılmaktadır. Bu durum bilinmeden yorumlar hakikat gibi kabul edildiğinde âyetlerin gerçek anlam ve mesajı gölgelenmiş olmaktadır.

Kaynaklardan elde edilen bu bilgiler rivayetlerin vâkıa ile mutabakatlarının, gerçek esbâb-ı nüzûl olup olmadıklarının daha dikkatli bir şekilde araştırılması gerektiğini, mütekaddimûn ve müteahhirûn âlimleri arasındaki ıstılah farklılığını bilmenin esbab-ı nüzûlün doğru anlaşılmasında ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. Ayrıca özeldEhl-i kitapla, genelde tüm gayrimüslimlerle ilişkilerin tek düzeyde yaşanmadığını, âyetlerin farklı şahıs ve durumlara özel bilgiler içerdiğini dolayısıyla günümüzde de hiçbir din ve grubun genellemeci bir şekilde değerlendirilmemesini, mümkün olduğunca farklılıkların fark edilerek özel çözümler, tavırlar, dil ve üslup geliştirilmesi gerektiğini de göstermektedir.

Söz konusu âyetlerin yukarıda anlattığımız şekilde tahlil edilmesi Ehl-i

kitapla ilgili bazı kabullerimizin tekrar ele alınması gerektiğine de işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Algül, Hüseyin. “İslâm Tarihi Araştırmalarında ve İslâm Tarihi Dokümanlarının Değerlendirilmesinde Dikkate Değer Hususlar”. *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*, (Samsun, 27-30 Haziran 1989). 81-89. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989.
- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fî târihi'l-'arab kable'l-İslâm*. 10 Cilt. Bağdad: y.y. 1413/1993.
- Belâzurî, Ahmet b. Yahya. *Ensâbu'l-eşraf*. Thk. Muhammed Hamidullah. 13 Cilt. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1417/1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahih*. 2. Baskı. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Ruhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Fehmu'l-Kur'ân*. 1. Baskı. 3 Cilt. Beyrut: Merkezi Dirâsati'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2008.
- Cilacı, Osman. Ahbâr” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/485-486. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Derveze, İzzet. *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. Trc. Mehmet Yolcu. 3 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Dihlevî, Şah Veliiyullah. *el-Fevzu'l-kebir fî usûli't-tefsir*. Dimâşk: Dâru'l-Ğavsânîlîd-Dirâsati'l-Kur'âniyye, 2008.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf el-Endelûsî. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd v. dğr. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Ebü'l-Leys, Nasr b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî. *Tefsiru's-Semerkindî*. Thk. Mahmûd Mutrihî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1431-1432/2010.
- Fayda, Mustafa. “Abdullah b. Selâm ” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/134-135. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Gül, Ali Rıza. “Kur'an Ayetlerini Tarihlendirmede Nüzül Sebeplerinin Rolü”. *Dini Araştırmalar* 7/19 (Haziran 2004): 191-220.
- Gündüz, Ahmet. “Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Müsbet Ve Menfi Etkisi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (Bahar 2016), 93-113.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991.
- Harman, Ömer Faruk. “Tefsir Geleneğinde Yahudilere Bakış”, *Müslümanlar ve Di-*

- ğer Din Mensupları: Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004.
- Horovitz, Josef. "Abdullah b. Selâm". *İslâm Ansiklopedisi*. 1/41-43. 5. Baskı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1978.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Sahnûn li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1984.
- İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrezzak el-Mecdî, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1431/2010.
- İbn Hacer el Askalânî. *Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi* (el-İsâbe fi temyîzi's-sahabe). Trc. Naim Erdoğan, 2. Baskı, 5 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sekâ v. dğr. 2 Cilt. Şam: Mektebetü İbni Hacer, 1426/2005.
- İbn İshak, Muhammed b. Yesâr. *Sîretu İbn İshak*. Thk. Muhammed Hamidullah, b.y. Ma'hedu'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs li't-Ta'rib, ts.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-âzîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid v.dğr. 15 Cilt. Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1421/2000.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî. *et-Tabakâtu'l-kübra*. Thk. Ali Muhammed Amr. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1401/2001.
- İbn Teymiyye, Takiyyuddin. *Mukaddîme fî usûli't-tefsîr*. Thk. Adnân Zerzûr. 2. Baskı. b.y: 1972.
- Kapar, M. Ali. "Asr-ı Saadette Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.
- Karataş, Ali. *Tefsîr Geleneğinde Rivayet*. Diyarbakır: A Grafik, 2015.
- Kâsımî, Muhammed Cemâleddîn. *Mehâsinu't-Te'vîl*. Thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî. 17 Cilt. B.y: Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, 1376/1957.
- Koçyiğit, Talât. "Abdullah b. Übey b. Selûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/139-140. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kurtubî, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdu'l-Hasen et-Türki. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1427/2006.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Letâifu'l-işârât*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- Maturidî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*. Thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- el-Mâverdî, Ebü'l-HasenAli b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*,

- nşr. es-Seyyid b. Abdulmansûr b. Abdurrahim, 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'an*. Trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. 2. Baskı. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Mukâtil, Ebu'l-Hasen b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Ahmed Ferid. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Râzî, Fahrüddîn İbn Ziyâuddîn b. Ömer Muhammed. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Öz, Şaban. "Hz. Peygamber'in Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri". *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 20/1 (2007), 59-70.
- Özkuyumcu, Nadir. "Nadir (Benî Nadir)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2006
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Poyraz, Mevlüt. *Abdullah bin Selâm ve İslâm Tarihindeki Yeri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Safa, Mustafa. "Hicret Öncesi Medine'de (Yesrib'de) Sosyal Ve Dini Hayat". *Toplum Bilimleri Dergisi*, 6/12, (Temmuz - Aralık 2012), 197-215.
- Serinsu, A. Nedim. *Kur'an ve Bağlam*, İstanbul: Şûle Yayınları, 2008.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman. *el-İtkan fi 'ulumi'l-Kur'an*. Thk. Ahmed b. Ali. 2 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 1427/2006.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman. *ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 cilt. Kahire: Merkezu Hicr, 2003.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an te'viliâyi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 4. Baskı. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Türcan, Selim, "Tefsir Tarihçiliği Bağlamında Klasik Esbab-ı Nüzul Yaklaşımının Değerlendirilmesi". *İslâmi İlimler Dergisi*, 2/1, (Bahar 2007), 119-138.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed. *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. Thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd v.dğr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, 2000.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi 'ulumi'l-Kur'an*. Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1428/2007.